

Jókay Zoltán: Adalékok Csáth Géza egy naplóbejegyzéséhez (1. rész)

Csáth Géza 1901-es naplójából az első közlést a zEtna¹ internetes folyóirat 2005-ös száma tette közzé *Csáth: IV. Napló címmel*². A műről itt még (ahogy a lapalji zárójeles utalásban olvasható) mint egy megjelenésre váró kötetről tudósítanak: „a szabadkai *Életjel előkészületben lévő könyvéből*”, valamint felhívják a figyelmet arra, hogy „a szöveg és a *Naplóból vett rajzok most jelennek meg először*” és mindez „a *Kiadó engedélyével*” történik. A napló részleteinek közlése utóbb megszakadt³.

2006-ban megjelent az 1901-es év *Napló*-ja⁴, de igen kis példányszámban, a rajzok és jegyzetapparátus nélkül. Mostanra egy új kiadással a szélesebb olvasóközönség számára is hozzáférhetővé vált a *Napló*⁵ (immár egy kötetben, képekkel és jegyzetekkel).

Ritkán van lehetőség egy aprólékos részletességgel rögzített cirkuszi előadás nyomon követésére, ráadásul a párhuzamosan keletkezett egyéb dokumentumok csokorba gyűjtésével a tájékozódási pontok volumene jelentősen kiszélesedik. Cikkemmel tehát fel szeretném hívni a figyelmet a Barnum & Bailey Cirkuszról szóló beszámolóra, melynek értékét nagyban növeli Csáth Géza (azidőtájt még ifj. Brenner József) varázslatos egyénisége és élménybeszámolójának személyes közvetlensége.

Írásomnak, e rekonstrukció-kísérletnek első részében Csáth 1901-ben keletkezett cirkusztörténeti jelentőségű naplóbejegyzéseit közöljük, a Cirkuszi akrobatika következő lapszámában olvasható második rész pedig a Bácskai Hírlapban megjelent szabadkai Barnum-tudósításokat fogja tartalmazni.

Csáth Géza egy rajzokkal illusztrált hosszú bejegyzéssel örökítette meg a Barnum cirkusz 1901. április 27.-i szabadkai előadását, de mielőtt magát a teljes élménybeszámolót idézném, álljon itt bevezetőül az egy nappal későbbi vonatkozó szövegrész:

„1901. ápril. 28 án Vasárnap

A mai esti előadást a Barnum illetőleg a Bylei (Barnum 1891-ben meghalt). nem tartá meg, mivel Szalai Matyi városka zseniális főkapitánya egy kis szél lévén így szól az angol titkárhoz:

Nem jobb lenne ha nem adnának elő mert szél van! All right - mondá a büszke angol és pakoltak 5 perc múlva indultak az elefántok és 2 óra múlva nem volt a téren más mint az elhintett fűrészpor. Ott mentek ki az artisták és artistanők a kis japáni gyerekek karonfogva, amott meg a lovakat vitték. A kocsik rendben haladtak egymásután.

Elmentek Vásárhelyre.

Mint e szövegrészletből, valamint a későbbiekben idézett 27.-i bejegyzésből kiderül, nagy szerencse számunkra, hogy Csáth Gézáék a szombat délutáni előadásra váltottak jegyet, hisz ha nem így tettek volna, az alábbi tudósítás sem született volna meg, mert – ahogy fentebb olvasható volt – a vasárnap esti előadás elmaradt, a cirkusz nem várt hirtelenséggel hagyta el a várost.

A világ legnagyobb látványosságaként számon tartott cirkusz 1897-1901 közötti európai turnéjának története térképekkel és képekkel valamint a résztvevők adataival kiegészítve, sok hasznos információval megtalálható a cirkusz sajtósának H. L. Watkinsnak

¹ <http://www.zetna.org/> Magazin a vulkán alatt; webmagazin szerkeszti: Beszédes István

² <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/97/csath.html>

³ „Kontra Ferenc szövegei közlési jogát 2007. május 3-án kelt e-mailjében megvonta, a Kilitó és az Etna közötti együttműködést felmondta. Hozzájárulását a portál eddigi működéséhez megköszöni a szerkesztő”

<http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/97/index.html>

⁴ ifj Brenner József (Csáth Géza) *Napló (1900-1902). Életjel könyvek, Szabadka, 117. (2006)*

⁵ Csáth Géza: *Méla akkord: hínak lábat mosni - Naplófeljegyzések 1897 – 1904.* Szerk. Molnár Eszter Edina és Szajbély Mihály, Magvető Könyvkiadó – PIM, 2013

magánkiadásban megjelent könyvében. Az 1901-es magyarországi turné útvonallistája több helyen elérhető a neten, így pl. a Cirkuszi akrobatika című hiánypótló elektronikus periodika forrásközleményei között idézi a korabeli beharangozót⁶ a turnéről (*Barnum & Bailey Magyar Nemzet 1901. április 21.*), benne az alábbi ígérettel: „...minden bizonynyal előadásokat fog tartani a következő városokban:

Zombor	” 26.
Szabadka	” 27. és 28.
H.-M.-Vásárhely	” 29.
Szeged	” 30. és május 1.

Lássuk tehát, hogyan örökítette meg naplójában Csáth Géza az amerikai cirkusz érkezését és a cirkuszban átélt élményeit⁷:

„**1901. április 27-én. Szombaton.** Itt a Barnum cirkusz Szabadkán, amit már hetek óta hirdettek, meglett.⁸ Ma reggel bevonult a vasúti pályaházra a négy külön vonat, 67 vasúti kocsi.

4 órakor jöttek a kocsik, melyeket 4-8 nagy mecklenburgi⁹ húzott, mind kitünő húsban és rendben.

A baromvásáron kirakodtak, kivitte a Kuthy a 16 mázsa húst, a Mayer a 6000 zsömlét meg a kenyereket.¹⁰

Alig néhány negyedóra alatt leverték a cölöpöket, és 11 órakor állottak a két fő és mellék látványossági sátor.

A sátraknak (fő) hossza 300 méter lehetett, szélessége pedig 80 m.

Délután én, apuska és Dezső voltunk.

Beléptünk a csodaemberek sátrába meg az állatkertbe.

Körül igen sok kocsi, bennük állatok a majomtól – a vízilóig.

A csodaemberek pódiumán:

1. Egy ember, kinek fején gránitköveket törtek el molnárlegények kalapáccsal.
2. Három indus testvér, kik fahangszeren (cimbalom), a hangok fadarabok, muzsikáltak.
3. Szakállas hölgy.
4. Egy ember, kinek testéből egy kisgyerek nőtt ki.
5. Egy 19 éves kis lady, ki 70 cm magas.
6. Egy mágneses hölgy, ki erősebb volt mint három férfi, mert ezek nem bírták lenyomni a kezéből a rudat.

⁶ <http://www.epa.hu/01400/01461/00004/2022.htm>

A szaklapban további Barnum-utalásokat a következő helyeken találni:

<http://www.epa.hu/01400/01461/00003/barnum.htm>;

http://www.epa.hu/01400/01461/00012/barum_es_bailey.htm;

⁷ A Csáth Napló itt olvasható részleteit a képekkel és a jegyzethivatkozásokkal együtt szöveghűen és változtatás nélkül az eredeti tördelés megtartásával és a kiadás szerkesztőinek hozzájárulásával és engedélyével idézzük.

⁸ A Bácskai Hírlapban egész oldalas, illusztrált hirdetések jelentek meg. (<http://www.subbiblioteka.rs/digitalna-biblioteka/serijske-publikacije/Bacskai%20Hirlap/1901/Bacskai%20Hirlap%201901-058.pdf>) (Az idézett szövegrészhez tartozó szerkesztői lábjegyzetek az 5. lábjegyzetben hivatkozott kiadásból származnak.)

⁹ Igavonásra kitenyészett lófajta.

¹⁰ Az információ valószínűleg a Bácskai Hírlapból származik: „*Barnumék gyomra.* Érdekesnek tartjuk felemlíteni, hogy a Barnum cirkusz személyzete mit fogyaszt el két nap alatt, míg Szabadkán tartózkodik. Tegnap járt nálunk Winkler Herman bácsi mészáros, az igazgatóság megbízottja és a következő megrendeléseket tette: Kuthy György mészárosnál 16 métermázsa marhahúst és 10 drb bárányt; Mayer Mór sütőmesternél 6000 db zsemlyét, 8 és ½ m[éter]mázsa fehér kenyeret, 800 liter tejet és 3 mázsa burgonyát.” (1901. április 21. 3.)

7. Kardnyelő hölgy.
8. Moszathajú hölgy (kinek úgy áll a haja, mint a moszat), 16 éves.
9. Egy ember, ki lábával írt.
10. Egy tagficamító művész.
11. Egy gyorsösszeadó.
12. Egy ember, aki a mellére kapcsolt (láncsal) összekötött övet zsigerei fölhúzása által szétszakította.
13. Egy ember, kinek testébe tűket szúrtak.
14. Egy ember, ki bőrét két araszra kihúzta a testéből.
15. És még sok másféle csodabogár. (Tetovált nő és férfi.)

Innen jókor a cirkuszba mentünk.

Láttuk az elefántokat, egy óriási elefánt olyan volt, hogy egy szobát betölthetett volna. És agyarán vitt ki egy embert. Iszonyú nagy. Én csak nyolc elefántot láttam, de azt mondják, háromszor nyolc van Barnumnak.

*

Azután láttunk légtornászokat, ugrókat, szépeket, gyönyörűeket.

Múlovasokat, csinos asszonyokat. Úri ruhában asszonyok (kivágottan) bukfenceztek férfiakkal (frakkban).

Egy ember birkózott egy medvével. Bohóc elefánt is volt.

Voltak kitűnő bohócok.

*

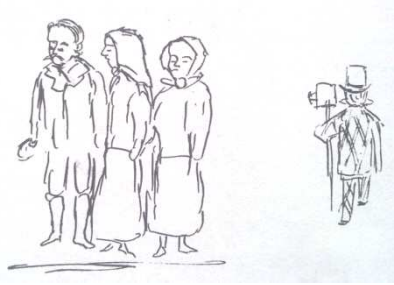
De legzseniálisabb volt egy vicc.

A cirkuszban az előadás kezdete előtt egy pofaszakállas angol volt kockás ruhában egy fényképezőgéphez hasonló ládával, melynek azonban semmi szerkezete nem volt.

Megszemeli magának az ő emberét. Megállít két asszonyt meg egy embert, kik először vonakodnak, de aztán kéri a jegyet és mutatja, hogy lefényképezi őket. Kiállítja roppant komolyan. Leveteti a kalapot és először elöl nézi a pozíciót. Aztán oldalról. Íme:

Végre megkéri őket, hogy az ellenkező irányba nézzenek.

Azután otthagyja őket az egész cirkusz órási mulatságára. Kik sokáig mint a birkák állnak. Így sokat becsapott. De este egy bosszús parasztember otthagya a cirkuszt.

Közben bohócok bolondoztak. Kutyák footballoztak. Volt agárverseny, római biga és quadriga¹¹ verseny. Azután férfiak vágattak két lovon állva versenyt.

Volt hölgyek versenye.

Férfiaké!

Nyergeletlen és lovastalan lovak ugróversenye. És mások közbe a bohócok mulattattak, sőt még női bohócok is voltak. Majmok versenye pónik hátán. Japán egyensúlyozók és kötél-táncosok. Egy erős fogú asszony. Két olyan japáni egyensúlyozó, ki a kötélen így! Nemcsak fölment, hanem villámsebességgel lecsúszott.

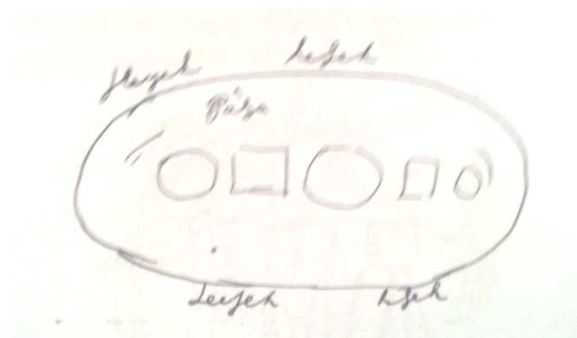

¹¹ Kétlovas és négylovas versenyek

Volt egy ember, ki egy 15 m magas létráról, mely 35 fokban hajlott a földhöz és 50 cm széles volt, lebiciklizett villámgyorsan.

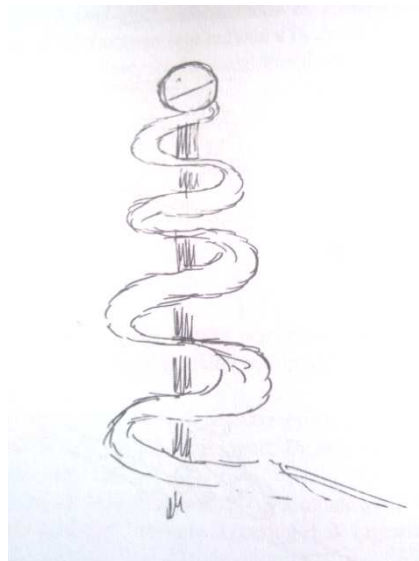

Minden pillanatban leeshetett. ~~Ha még azt mondjuk, hogy~~ kitűnő zenekara van, és a cirkuszi előadások helyének tervrajza ilyen.

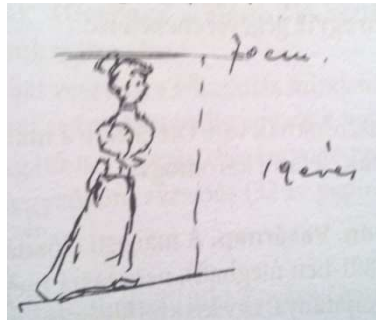
Három körönd és négy színpad. Itt mindig egyszerre játszottak.

Volt egy ember, ki egy lóval futott versenyt és ki. A spirális pályán a golyóval, melybe ő bebújt, föl és lement.

Ez mint láthatni, igen veszedelmes mutatvány, mert a pálya van nyolc méter magas. Sok szép dolog volt még.

A másik pavilonban szép volt a moszathajú lány, a kardnyelő hölgy és a magnetikus hölgy, azonkívül a parányi lady Quaeen Mab.¹²

A harmadik pavilonban a cicazenekar, a láncot szakító karizmus ember és a kaksfejű voltak. Ezt azonban én nem láttam.

*

Mondom, 6-kor jöttek a sátrak, kész voltak 11 órakor. Köztük az öltöző, az istálló a konyha, mind együtt esznek, még a 37.000.000-ós Bailey is azt eszik, mint az utolsó szerencsen, 900 ember a személyzet, bámulatos rend van. Ma reggel egy kocsis tengelyig besüppedt, de Bailey egy szavára, ki még kocsikat is segít tologatni, az elefánt odament, és ennek, azonkívül 24 lónak segítségével kihúzták.

Elfeledém mondani a struccgyomrú embert. Ki evett vattát, tüt és végre petróleumot töltvén a szájába így lámpát gyújtott.

Megjegyzem azonban, hogy ez szerencsen volt.

Előadás után 25 kr[ajcár]ért varieté volt. Hol csodálatos táncot, dobolást láttunk. Végre egy nő művészileg trombitált és egy másik tárogatót futott [!]. Egy férfi harmonikázott. És négy férfi férfikart alkotott. Utoljára zenebohózát volt. Melyben egyik gégevel énekelt is.”

*

Eddig a naplóbejegyzés.¹³

¹² Queen Mab, azaz Mab Királyné, Shakespeare *Szentiván éji álom* című drámájának parányi tündéralakja.

¹³ A cikk második részében (Cirkuszi akrobatika VI./4.) közöljük majd a hírlapi anyagot és az irodalomjegyzéket.